7. Boshlang‘ich ta’lim fan dasturi va metodik tavsiyalar. – Toshkent, 2023.

BOSHLANG‘ICH SINF MATEMATIKA DARSLARIDA MATEMATIK TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

To‘rabekovaAziza Mirabek qizi –
GulDPI o‘qituvchisi, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Abdug‘afforova Feruza Ikrom qizi –
GulDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 4-kurs talabalasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada globallashuv sharoitida boshlang‘ich ta’lim bosqichida o‘quvchilarning mustaqil, mantiqiy va ijodiy tafakkurini rivojlantirishning pedagogik va psixologik asoslari yoritilgan. Unda ta’lim jarayonida o‘quvchilarning aqliy faoliyatini faollashtirish, matematik tafakkurni shakllantirish hamda zamonaviy metod va texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, didaktik o‘yinlar, interfaol metodlar va muammoli ta’lim yondashuvlari orqali o‘quvchilarning

fikrlash qobiliyatini rivojlantirish yo‘llari ko‘rib chiqilgan. Maqolada o‘qituvchining yo‘naltiruvchi roli hamda oila va ta’lim muassasasi hamkorligining ahamiyati asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, tafakkur, mantiqiy fikrlash, ijodiy tafakkur, mustaqil fikrlash, matematik tafakkur, interfaol metodlar, didaktik o‘yinlar, muammoli ta’lim, kompetensiyaviy yondashuv, o‘quvchilar rivoji.

Аннотация. В данной статье рассматриваются педагогические и психологические основы развития самостоятельного, логического и творческого мышления учащихся начальной школы в условиях глобализации. Анализируется значение активизации умственной деятельности учащихся в образовательном процессе, формирования математического мышления, а также использования современных методов и технологий обучения. Также рассматриваются пути развития мышления учащихся посредством дидактических игр, интерактивных методов и проблемного обучения. Обосновывается роль учителя как наставника, а также важность сотрудничества семьи и образовательного учреждения.

Ключевые слова: начальное образование, мышление, логическое мышление, творческое мышление, самостоятельное мышление, математическое мышление, интерактивные методы, дидактические игры, проблемное обучение, компетентностный подход, развитие учащихся.

Annotation. This article examines the pedagogical and psychological foundations of developing independent, logical, and creative thinking in primary school students in the context of globalization. It analyzes the importance of activating students’ mental activity in the educational process, forming mathematical thinking, and using modern teaching methods and technologies. The study also considers ways to develop students’ thinking skills through didactic games, interactive methods, and problem-based learning approaches. The role of the teacher as a facilitator and the importance of cooperation between family and educational institutions are also highlighted.

Key words: primary education, thinking, logical thinking, creative thinking, independent thinking, mathematical thinking, interactive methods, didactic games, problem-based learning, competence-based approach, student development.

Hozirgi globallashuv sharoitida ta’lim tizimida o‘quvchilarning mustaqil va tanqidiy fikrlashini rivojlantirish, ularni zamonaviy bilim va ko‘nikmalar bilan qurollantirish ustuvor vazifalardan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida o‘quvchilarda matematik tafakkurni shakllantirish ularning keyingi ta’lim jarayonidagi muvaffaqiyatini ta’minlovchi muhim omil hisoblanadi. Zero, aynan shu davrda bolaning mantiqiy fikrlashi, tahlil qilish, solishtirish va umumlashtirish kabi aqliy faoliyatlari faol rivojlanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilayotgan ta’lim sohasidagi islohotlarda ham yosh avlodning intellektual salohiyatini yuksaltirish, ularni raqobatbardosh kadrlar sifatida tarbiyalash masalasiga alohida e’tibor qaratilmoqda. Xususan, davlat rahbari o‘z nutqlarida “zamonaviy bilim va tafakkurga ega bo‘lgan yoshlar – mamlakat taraqqiyotining eng muhim omilidir”

deya ta’kidlab, ta’lim jarayonida innovatsion yondashuvlarni keng joriy etish zarurligini qayd etadi.

Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4884-son qarori “Ta’lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirish to‘g‘risida” hamda O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunida ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish va ularning intellektual qobiliyatlarini kengaytirish ustuvor vazifalar sifatida belgilangan. Ushbu hujjatlar boshlang‘ich ta’limda, xususan, matematika fanini o‘qitishda yangi metod va texnologiyalarni qo‘llash zarurligini ko‘rsatadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining tafakkuri rivojlanishida diqqat, xotira, tasavvur kabi psixik jarayonlar muhim rol o‘ynaydi. Ularning diqqati hali barqaror emas, tez chalg‘iydi, shu sababli dars jarayonida faol metodlardan foydalanish zarur. Xotira esa ko‘proq mexanik xarakterga ega bo‘lib, bolalar ko‘proq takrorlash orqali eslab qoladilar. Tasavvur esa aksincha, juda rivojlangan bo‘ladi va bu ijodiy tafakkurni rivojlantirish uchun qulay sharoit yaratadi.

Tafakkurni shakllantirish jarayoni ko‘p bosqichli va murakkab jarayon bo‘lib, u o‘quv faoliyati orqali amalga oshiriladi. O‘quv faoliyati bolani faqat bilim bilan emas, balki fikrlash usullari bilan ham qurollantiradi. Shuning uchun ham ta’lim jarayonida faqat tayyor bilimlarni berish emas, balki o‘quvchini mustaqil fikrlashga o‘rgatish muhim hisoblanadi. Muammoli ta’lim metodlari aynan shu maqsadga xizmat qiladi. Muammoli vaziyat yaratish orqali o‘quvchi mustaqil ravishda yechim izlaydi, bu esa uning tafakkurini rivojlantiradi.

Tafakkur operatsiyalari — tahlil, sintez, taqqoslash, umumlashtirish va abstraksiyalash boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida asta-sekin shakllanadi. Masalan, tahlil qilish jarayonida bola predmetni qismlarga ajratadi, sintez orqali esa bu qismlarni birlashtiradi. Taqqoslash esa o‘xshash va farqli jihatlarni aniqlashga yordam beradi. Umumlashtirish orqali esa bola muayyan xulosalarga keladi. Bu operatsiyalarni rivojlantirish uchun maxsus mashqlar va topshiriqlardan foydalanish lozim.

Boshlang‘ich ta’lim jarayonida tafakkurni rivojlantirishning samarali usullaridan biri bu didaktik o‘yinlardir. O‘yin faoliyati bolalar uchun tabiiy ehtiyoj bo‘lib, u orqali ular atrof-muhitni o‘rganadilar. Didaktik o‘yinlar orqali bolalarda nafaqat bilim, balki fikrlash qobiliyati ham rivojlanadi. Shuningdek, interfaol metodlar, jumladan, “aqliy hujum”, “klaster”, “INSERT” kabi usullar ham tafakkurni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida mantiqiy tafakkurni rivojlantirish alohida e’tibor talab etadi. Bu jarayonda matematika fanining o‘rni katta. Matematik masalalarni yechish orqali o‘quvchilar tahlil qilish, xulosa chiqarish, sabab-oqibat bog‘liqligini aniqlash kabi ko‘nikmalarni egallaydilar. Shu bilan birga, ona tili darslarida matn ustida ishlash, savollarga javob berish, hikoya tuzish orqali ham tafakkur rivojlanadi.

Ijodiy tafakkurni rivojlantirish esa zamonaviy ta’limning muhim yo‘nalishlaridan biridir. Ijodiy tafakkur o‘quvchining noodatiy fikrlash, yangi g‘oyalar ilgari surish va muammolarga yangicha yondashish qobiliyatini ifodalaydi. Buni rivojlantirish uchun ochiq savollar, erkin topshiriqlar, loyiha ishlari qo‘llaniladi.

O‘qituvchi tafakkurni shakllantirish jarayonida nafaqat bilim beruvchi, balki yo‘naltiruvchi va tashkilotchi sifatida ham faoliyat yuritadi. U o‘quvchilarga tayyor bilim bermasdan, ularni mustaqil fikrlashga undashi kerak. Bu esa zamonaviy kompetensiyaviy yondashuvning asosiy talablaridan biridir. Shuni alohida ta’kidlash lozimki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining tafakkurini shakllantirish jarayoni uzluksiz va tizimli bo‘lishi kerak. Bu jarayonda o‘qituvchi, ota-ona va jamiyat hamkorligi muhim ahamiyatga ega. Uy sharoitida ham bolani mustaqil fikrlashga undash, savollar berish va uning javoblarini qo‘llab-quvvatlash zarur.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining tafakkurini shakllantirish pedagogik va psixologik jihatdan murakkab, ammo nihoyatda muhim jarayondir. To‘g‘ri tashkil etilgan ta’lim jarayoni orqali o‘quvchilarda mantiqiy, ijodiy va mustaqil tafakkur rivojlanadi. Bu esa ularning kelajakdagi muvaffaqiyatli faoliyatining asosi bo‘lib xizmat qiladi. Bolalardagi fikrlash tezligini oshirish nafaqat ularning matematik qobilyatlarini yaxshilaydi, balki ularning jismoniy hamda aqliy salomatligini oshiradi. Bundan tashqari ularning miyyasi turli xil signallarni tez qabul qiladigan va tezda unga nisbatan yechim topishga o‘tadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Davletshin M.G. Yosh psixologiyasi. — T.: 2020.
2. Ishmuhamedov R.J. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. — T.: 2021.
3. Jumayev M. Matematika o‘qitish metodikasi. — T.: 2020.
4. R.Mavlyanova. Pedagogika nazariyasi. — T.: Fan, 2019
5. Rubinshteyn S.L. Tafakkur asoslari. — Moskva, 2017